THE HEBREW JOURNAL
דער אידישער זשורנאל
THE HEBREW JOURNAL
PUBLISHED BY
JOURNAL PUBLICATIONS OF TORONTO LIMITED
N. FRIEDLAND, President
542 DUNDAS ST. WEST, Telephone Trinity 6830-6831
Subscription Rates: $6 PER YEAR $3.50 SIX MONTHS
Single Copy—3 cents
Entered as Second Class Mail Matter at C. P. O., Toronto, January 22nd, 1913
The Only Daily Jewish Newspaper in the Province of Ontario
ALLIED PRINTING TRADES UNION LABEL COUNCIL TORONTO, ONT. 25

זמן מתן תורתנו

איבער דער גאנצער וועלט פייערט היינט דאס אידישע פאלק דעם זמן מתן תורתנו יום טוב, דעם חג הבכורים. א פרעהליכער יום טוב, אין וועלכען מען איז זיך משמח נאך די לאנגע ספירה טעג.

דער יום טוב שבועות איז אזוי צוגעפאסט אז יעדער איינער קען זיך פרעהען לויט ער פיהלט און פארשטעהט. איינער קען זיך פרעהען מיט'ן גשמיות'דיגען יום הבכורים. און א צווייטער קען זיך פרעהען מיט'ן גייסטיגען זמן מתן תורתנו. ביידע זענען גלייכע סימבאלען.

ווער קען זיך דערהייבען צו דער פרייד פון אן ערד־ארבייטענדען פאלק, ווען עס פרעהט זיך מיט די ערשט־צייטיגע פרוכטען פון זיין פראצע. ביי יעדען ערד ארבייטענדען פאלק, ביי יעדען פאלק, וועלכער ציהט זיין חיונה פון דער מוטער־ערד, איז דאס א שמחה. עס איז אבער א גרויסער אונטערשייד פון דעם אופן ווי א פאלק איז זיך משמח.

די אידישע שמחה, אן אינדיווידועלע אדער פון א כלל, טראגט אלע מאל א העכערען און שעהנערען כאראקטער. דער איד אין זיין שמחה פון חג הבכורים, האט גענומען זיינע ערשט־צייטיגע פרוכט און איז געגאנגען נאך ירושלים. דארטען האט ער זיך משמח געווען אין העכערען זין פון ווארט. זיין ערדישע שמחה האט ער פארבונדען מיט גייסט. ברייננגענדיג קרבנות און געדאנקט זיין באשעפער.

פיהלט דער רעליגיעזער איד דעם גרויסען יום טוב פון זמן מתן תורתנו, און איז זיך משמח וואס גאט האט אויסדערוועהלט דאס אידישע פאלק איבערצוגעבען די תורה און ניט קיין אנדער פאלק.

מען דארף אבער ניט זיין דורכאוס קיין שטרייננג רעליגיעזער איד זיך צו פרעהען מיט דעם דאזיגען סימבאל.

די סאציאלע געזעצען פון דער אידישער תורה זענען נאך ביז היינט צו טאג, טויזענדער יארען נאכדעם ווי זיי זענען ארויסגעגעבען געווארען, די אויסשטייענדסטע. תורה סימבאליזירט לערנען. דאס אידישע פאלק לערנט. אידישע קינדער לערנען.

דער אידישער סאציאלער קאדעקס איז נאך אלץ דער העכסטער. דער אידישער מאראלישער קאדעקס איז נאך אלץ דער. פון וועלכען פעלקער לערנען און האבען זיך נאך ביז יעצט ניט אויסגעלערנט.

די סאציאלע געזעצען פון דער תורה זענען נאך ניט אויסגעשעפט געווארען. קיינער האט נאך ביז יעצט ניט ארויסגעבראכט קיין נייערעס און קיין בעסערעס און מען מעג נאך אפילו יעצט נעהמען א לעקציע ביי דער אידישער תורה.

נאך גנבה'ט מען. נאך רויבט מען. נאך פירט מען מלחמות. נאך ווערט דער ארימאן געדריקט און געשטיקט. און דער רייכער לעבט אין לוקסוס. נאך איז די וועלט איינגעטיילט אין אונטערדריקער און אונטערדריקטע. אין שקלאפען־טרייבער און פארשקלאפטע.

נאך האט איינער א סך און דער אנדערער גארניט. נאך זענען מענשען אין קלאסען צוטיילט.

פרעהט זיך דער איד מיט מתן תורה. איז עס א סימבאלישע פרייד. א פרייד מיט דעם. וואס ער שטעהט אין מענשליכקייט נעהענטער צו גאט־הייט. צו אידעאליזם. איידער ווער עס איז פון די אנדערע פעלקער.

דער איד האט פארלוירען דעם חג הבכורים און ער פרעהט זיך מיט מתן תורה. עס בויט זיך שוין אבער א נייער לעבען. דארטען ווערט דער חג הבכורים ווידער אויפגעלעבט. און די צייט איז ניט ווייט ווען דאס פאלק פון ערד־ארבייט. וועלכעס פרעהט זיך מיט אזא יום טוב. ווי חג הבכורים, וועט ווידער פייערען דעם דאזיגען יום טוב ווי אמאל.

זאל יעדע שול אויפנעהמען דעם ארץ ישראל שליח

דורך די טעג פון שבועות וועלען אפילס געמאכט ווערען אין אלע שוהלען, און וואו אידען פארזאמלען זיך, פאר'ן פאראייניגטען ציון אפיל.

די קוואטא, וועלכע די אידען פון טאראנטא דארפען שאפען, איז 50 טויזענט דאלאר.

אן אפיל פון א ציוניסט פאר ציוניסטישע צוועקען איז געווארען א וואכעדיגע זאך. כמעט יעדער איינער באציהט זיך זעהר לייכט צו דעם.

א ציוניסט רעדט, אדער וויל רעדען, וויים מען שוין, ווארשיינליך וויל ער מען זאל געבען געלט.

אט די דאזיגע לייכטע און כמעט גלייכגילטיגע באציהונג, האט אנגענומען אן עפידעמישען כאראקטער און טרעפט דעם אידישען ישוב אין ארץ ישראל פיעל שטארקער, איידער פיזישע קלעפ פון די אראבער.

געגען די אראבער קענען אונזערע העלדישע חלוצים און אפילו אלטע אידען, פרויען און קינדער קעמפען. געגען דער האלבער אדער גאנצער גלייכגילטיגקייט אין באצוג צו ארץ ישראל פון די אידען אין גלות קענען אונזערע ארץ ישראל בויער, ניט קעמפען.

דער אידישער ישוב אין ארץ ישראל לעבט איבער א שרעקליכע צייט. דער עקאנאמישער קריזיס אין אמעריקע און קאנאדע האט זיך אויף ארץ ישראל שטארק אפגערופען. איבערהויפט ליידען די קאלאניעס און אנשטאלטען, וועלכע זענען געשטיצט געווארען פון קרן היסוד. האט דער קרן היסוד ניט קיין געלט, ליידט דער גאנצער ישוב.

דערפאר, ווייל די צייט איז א שלעכטע, ווייל מען קען ניט דערווארטען קיין צו גרויסע ביישטייערונגען, דארפען די כוחות פארטאפעלט ווערען. אין א גוטער צייט דארף מען עס ניט האבען.

ווייל קיין יחידים קענען ניט געבען דאס, וואס זיי האבען געגעבען. דארף דאס גאנצע פאלק זיך אפרופען. מיט אונזערע איינציגע פינעפער און צעהנער דאלארס קענען מיר העלפען ווען קיין הונדערטער און טויזענטער זענען נישטא. עס דארף בלויז דער גוטער ווילען זיין.

די וועלכע וועלען ריידען אין די שוהלען שבועות פאר'ן ציון אפיל, זענען שלוחים פון דעם ישוב אין ארץ ישראל. און די דאזיגע שלוחים דארפען מיט דעם גרעסטען כבוד אויפגענומען ווערען און זייערע ווערטער מוזען געפינען אן אפקלאנג אין יעדער אידישער הארץ.

יעדער איד דארף ווערען אן ארץ ישראל שליח. יעדער איד דארף אפעלירען צום פארשטאנד און געפילען פון זיין ברודער איד פאר'ן אידישען ישוב.

זאל יעדע שוהל מארגען און שבת אפגעבען גענוג צייט פאר דעם שליח פון ציון אפיל אין טאראנטא, ווייל דאס איז א שליח פאר'ן אידישען ישוב אין ארץ ישראל.

שפריצען לכבוד שבועות

פון י. זינגער.

איהר ווייסט, אז שבועות האט אייגענטליך געדארפט זיין אן אינטערנאציאנאלער יום טוב. ביי די גוים נאך א גרעסערער ווי ביי אונז אידען!

פאר וואס?

גאנץ פשוט!

איהר פארשטעהט, ביי אונז איז שבועות א יום טוב, ווייל אין דעם טאג האט אונז כביכול דער רבונו של עולם ג ע ג ע ב ע ן זיין באריהמטע תורה, ביי די גוים דארף ער זיין א יום טוב, וואס אין דעם טאג האבען מיר, אידען, א נ ג ע נ ו מ ע ן די באריהמטע תורה, ווייל טאמער, חלילה, וואלטען מיר איהר ניט אנגענומען, וואלט דאן כביכול איהר זיי אריינגעשפארט!

* * *

יונגער באלעבעסעל: אה, בעסי, דארלינג, דיינע בלינצעס, האבען עפעס א מארנעם טעם!

יונגע ווייבעלע: פארשטעהסט, בעני דיער, איך האב ניט געהאט קיין פוטער, האב איך זיי געפרייעט מיט מיינע פיים־קריעם.

* * *

ווען כביכול, דער רבונו של עולם, וואלט אפגעווארט מיט זיין תורה, בלויז נאר א פאר טויזענט יאהר, און אונז געגעבען איהר היינט, וואלט ער פארשפארט —

דעם בארג סיני,
די דונערען,
די בליצען,
די פייערען,
די שטיינער,
די לוחות.
און דעם גאנצען טאראראם!

ער וואלט איהר געבראדקאסטעט אויף דער ראדיא. און מיר, די בני ישראל, וואלטען זיך געזעסען, מיט די סיגארעטלעך אין די מיילער, אין אונזערע פארלאר'ס, און זיך צוגעהערט.

דהאט'ס אל!

* * *

דער פארוואלטער פון אינשורענס אפיס, צו זיין קלערק:

"דו האסט יענע וואך ארויסגעגעבען א פייער־פאליסי, צו א יונגע פאר פאלק, וואס האט ערשט געהייראט. און זיך באזעצט אויף מארקהאם סטריט?"

"יעס!"

"נו, האט יעצט די יונגע ווייבעלע אריינגעשיקט א פאדערונג פאר אינשורענס, דעם טשיזקייק, וואס זי האט געבאקט לכבוד שבועות, איז ביי איהר פארברענט געווארען אינגאנצען, אויף קויהל!"

* * *

לא תגנב.
לא תענה.
נאך אלעמען איז עס א גאנץ קלוגער ווערטעל:
ניט גנב'ע און ניט פאסט!

* * *

צוויי יונגע אידישע לאיערס טרעפען זיך שבועות, צום דאווענען, אין שוהל:

"קענסט מיר גראטולירען איזידאר, מיין טאטע האט נאך א ווייב אויף סר־פארטען."

"וואס? ער איז געווארען א בי־גאמיסט?"

"וואס פאלט דיר איין? איך מיין, אז איך האב שוין חתונה געהאט!"

* * *

איך האב געראדע די וואך פרובירט לעזען, אין אן ענגלישער צייטונג, דעם ספארטינג פיידזש. נו, האב איך טאקי פון א סך ווערטער ניט געוואוסט די באדייטונג. האב איך געפרעגט מיין דזשייקי, און ער האט מיר זיי ערקלעהרט.

ער איז א בקי אין אלע ענגלישע גיימס.

זאג איך צו איהם, דזשייקי תנא, דו ווייסט, אז ענגליש האט א סך שווערע ווערטער!

לאכט ער פון מיר:

"ענגליש איז איזי, דעדע, איזי! דו האסט געדארפט זעהען די וואך, אין די חדר, דער רבי מיט אונז געלערענט, צוליעב די יום טוב שבועות, א קאראכעס..."

שטוים איך זיך גלייך אן, וואס מיין דזשייקי מיינט, און וויל איהם פיקסען, שלאג איך איהם איבער:

"דזשייקי, תנא, א קרחת זאגט די מאמע, דו מוזט מסתמא מיינען אקדמות!"

"יעס, יעס, אקדאמעס, דעדע, אקאדאמעס, די שוסא, אוסא, קארוסא, די מעשה מיט די, וואט דו יו קאל איט, די ליוויאסאר, די גרויסע פיש, וואס גאט גיט די צדיק'ס עסען נאך די טויט, אה דזשי! סאם הארד ווארטס! ווען דו דארפסט זיי לערנען, דו ניט געוואלט געהן אין די חדר, ווען מען גיט דיר הונדערט דאלאר א וואך!"

גאנץ געוויס, דזשייקי טייערער, איז געהן אין חדר ניט קיין לייכטער דזשאב! וואס דען, עס איז ניט שווער צו זיין א איד? ווען דו אבער וואלסט געדארפט אין חדר לערנען, וואס מען פלעגט מיט מיר לערנען:

שבועות און מגלת רות

פון ל. לונסקי

ווייסט איהר דאך מסתמא, אז שבועות איז דער בעסטער יום־טוב, ווייל דאן איז, וואס מען וויל, וואו מען וויל און ווען מען וויל, ניט ווי פסח, סכות אדער יום־כפור.

ווייס איך ניט צי דאס איז אינגאנצען אמת, איינס איז אבער זיכער, אז אנדערש און פיעל־זייטיגער אין זיין באדייטונג, פון אנדערע יום־טובים איז שבועות יא.

יעדער יום־טוב איז באזירט אויף א באשטימטער, וויכטיגער פאסירונג אין לעבען פון פאלק, וועלכעס האט אדער א קולטורעלע, אדער א פאליטיש־עקאנאמישע באדייטונג.

אין שבועות טרעפען זיך צונויף אלע דריי עלעמענטען, און דוקא אין פאסירונגען פון גרויסען היסטארישען באדייט.

איז דאך שבועות, איבערהויפט דער יום־טוב פון מתן־תורה, דאס הייסט די ענטשטעהונג פון אידען אלס א קולטור־פאלק פון דער ערשטער מדרגה, הן אין אינערליכען לעבען, ווי אויך אין באווירקען דעם אלגעמיינעם גאנג פון דער קולטורעלער וועלט.

איז דאך שבועות אויך דער חג הבכורים, דער טאג ווען עס פלעגט געפייערט ווערען דער יום־טוב פון פרוכט־צייטיג־ווערונג, אן אויסערגעוועהנליכע וויכטיגע פייערונג אין לעבען פון אן ערד ארבייטער פאלק. פלעגט טאקע ביי אידען געפייערט ווערען באזונדער צערעמאניש שעהן דער חג־הבכורים. וועלכער פלעגט ארויסרופען פרייד און באגייסטערונג, דערזעענדיג די ערשטע פרוכט פון דער ארבייט.

און דערמאנט דאך שבועות אויך אן דוד המלך, דער פאקטישער שעפער פון דער אידישער מלוכה, ווי אויך דער פארפאסער פון תהלים, און דער סימבאל פון אין דער צוקונפט.

זענען טאקע אידען אין שבועות פארנומען זעהר פיעל, מיט דערמאנען די באדייטונג פון דעם טאג: זיצט מען ביי נאכט און מען זאגט תקון־שבועות, דאווענט מען ווי אין אנדערע יום־טובים, און נאך מיטאג קומט מען אין בית־מדרש זאגען תהלים (שוין ניט אריינרעכענענדיג די בלינצעס).

פון די אלע זאכען רופט ביי מיר ארויס א באזונדער באגייסטערונג דאס קליינע ווערק מגלת־רות, וועלכע ווערט געלייענט שבועות ביים דאווענען.

איז שוין פיעל מאל אנגעוויזען געווארען אויף דער גרויסער ליטערארישער און קינסטלערישער שעהנקייט פון דאס ווערק אלס אן אלטע פארצייטיגע א י ד י ל י ע.

א קליין ווערק, קלענער ווי פיעל פון די היינטיגע צייטונגס־ארטיקלען, און דאך ענטהאלט עס אזא רייכקייט פון בילדער און פארבען ביז צו אטעם פארכאפונג.

שפיגעלט דאס קליין ווערק אפ אין א שעהנער עפישער פארם דעם טאג־טעגליכען לעבענס שטייגער פון אידען אין יענע אלטע טעג, זייערע סאציאלע און געזעלשאפטליכע מנהגים, כמעט ווי אין פיעל עפאפייען פון דער וועלט ליטעראטור.

ענטהאלט דאס ווערק, דראמאטישע מאמענטען פון פערזענליכען באדייט, וועלכע ריהרען אונז מיט זייער איינפאכקייט און טראגישקייט.

אין גרונט גענומען א פאבעל פון א היינטיגען מאדערנעם ראמאן, און דאך אזוי אריגינעל־אידיש פרימיטיוו, פארצייטיג:

דער אלטער רייכער פריץ בעז פארליעבט זיך אין אן ארימער מואבישער מיידעל, וועלכע איז אריבער צו אידישקייט, ווען זי קומט צו איהם אין פעלד קלייבען זאנגען צו שטילען איהר הונגער.

און נאך באזונדערע פליערט־מיטלען און קאקעטעריי אין גייסט פון יענער צייט, ווערט זי זיין פרוי לויט דעם אידישען דין און מנהג.

איז אבער די פאבעל ארומגעפלאכטען מיט אזוי פיעל עפיזאדען וועלכע זענען אן און פאר זיך שעהן און פארכאפענד.

זעהט איהר דארטען די אלטע אמאליגע רייכע נעמי, וועלכע קעהרט זיך אום אין איהר געבורטס־ארט עלענד און ארים, די איינוואוינער שרייען אויס מיט פארוואונדערונג, איז דאס נעמי? ענטפערט זי מיט אויסערגעוועהנליכע פאראארטעוועטקייט און גלייכצייטיג אינערליכען וועהטאג, רופט מיר ניט נעמי וואס באדייט זיס, רופט מיר מרה, ווייל גאט האט פארביטערט מיינע טעג.

זעהט איהר דארטען א העראאיזם פון א יונגער פרוי, וועלכע האט זיך צוגעבונדען צו אידישקייט ביז גרייטקייט צו פארלאזען איהר רייכע היים, און געהן וואנדערען מיט איהר אלטער שוויגער־מוטער, זייענדיג אויסגעשטעלט צו הונגער און נויט. און ווען יענע הייסט איהר זיך אומקעהרען ענטפערט זי: דיין פאלק און דיין גאט איז אויך מיינס, וואו דו וועסט זיין וועל איך אויך זיין, ביז דער טויט וועט אונז צושיידען.

און נאך און נאך פיעל מאמענטען פון באזונדער וויכטיגקייט, פון ליטערארישען שטאנדפונקטען מען אנווייזען. איך בין אויסען דאס מאל צו אנווייזען אויף אן אנדער מאמענט אין דעם ווערק:

עס איז אנגענומען, אז די שייכות פון מגלת־רות צו שבועות, איז צוליעב דעם וואס עס ענדיגט זיך, אז פון רות'ן איז ארויסגעקומען דוד המלך, וועמעס יאהרצייט פאלט אויס אום שבועות.

אויף מיר מאכט אבער מגילת רות אן איינדרוק, ווי דארט וואלט זיך אין א צווישען־שורה'דיגען אופן אפשפיגלען אויך די אנדערע צוויי מאמענטען פון שבועות: דער קולטורער — פון מתן תורה, און דער נאטור־יום־טוב פון בכורים.

זעהען מיר דאך דארטען א רייכען בילד פון שניט־אנפאנג. ווי עס ארבייטען און ריידען די שניטער, ווי עס קומען די ארימע צו געניסען זייער חלק, ווי און וואס מען עסט צו מיטאג אין פעלד, א פאלקאמע נאטור־בילד.

איז אבער אמוויכטיגסטען צו באמערקען, די אפשפיגלונג דארט פון די סאציאלע געזעצען אין דער תורה אין זייער פארווירקליכונג פון טאג טעגליכען לעבען:

קומען צוויי ארימע פרויען אין א אידישען דארף, האבען מיט זיך גארניט, מיט וואס צו דורכקומען אפילו איין טאג. איז אבער איצט שניט צייט, די פעלדער זענען פול מיט ארבייט און געזאנג. צומארגען פריה שטעהט אויף די אינגערע און געהט אויך אין פעלד. זי אליין פארמאגט טאקע גארניט, איז אבער לויט'ן אידישען געזעץ א פליכט פאר יעדער ערד־באזיצער צו איבערלאזען א טייל פון זיינע פרוכט פאר די וואס האבען גארניט (לקט, שכחה ופאה), קומט זי אין פעלד און קלייבט די פארבליבענע זאנגען, שטילט איהר הונגער און גרייט נאך אן אויף שפעטער.

אמת, קיין אגראר רעפארם לויט אונזער היינטיגען פארנעהם איז דאס ניט, אבער לויט די באגריפען און אומשטענדען פון יענער צייט, איז דער געזעץ, וועלכער איז איינער פון פיעל, א שטאלצע אפשפיגלונג פון סאציאלער פארזארגונג אין דער תורה.

די אינהאלטסרייכקייט פון שבועות ווערט עפיש־בילדעריש געשילדערט, און מגלת־רות איז מיט רעכט דאס בוך פון דעם יום־טוב..

מאמע בענש

(ליעד)

פון יהושע אלטמאן.

מוטנער ווין און מעשענע לייכטער
אויף א געלאטעטען טישטוך א קלארען;
מאמע איז א מלכה געווארען;
לכבוד שבת א מלכה געווארען.

צינדען ליכטלאך זיך — נשמות אן.
א מאמע, א הייליגע, א מאמע, א נייע.
אין דינע פעלדלאך אויפ'ן שטערן.
פעלדלט זיך דער שם הוי"ה.

פארשטעל די שכינה מיט מאמע'ס הענט.
זי געהט טבילה אין א מאמע טרעהר.
הייליג! הייליג! הייליג!
עתיקה קדישא שוועבט אהער.

זאגט די מאמע, זאגט און זאגט.
און ס'בלייבט נאך איבער וואס צו זאגען;
בייגען ליכטלאך אן די קעפלאך.
ווילען, מאמע זאל זיי צוזאגען.

בענשט די מאמע, בענשט און בענשט.
און ס'בלייבט נאך איבער ווערמען צו בענשען...
פארגעס נישט, אז אויף דיין ברכה
פאר'יתום'ט ווארטען קראנקע מענשען.

קום־זשע מאמע, בענש און בענש.
לייג דיין האנט אויפ'ן קראנקען שטערן;
חרוב מוחרב איז דער מענש
און מוז פון מאמע געהאלפען ווערען...

די דרויער שוהל

דער חרוב געווארענער שוהל — א מאנומענט.

פון דר. בן ציון שפייער.

צוויי געשעהענישען פון נאטור קאפּריזען האבען לעצטענס פאסירט, און ביידע פון זיי האבען ארויסגערופען זאנגדערבארע געפיהלען און ערינערונגען ביי די, וועלכע האבען ווען עס איז יענע פלעצער באוואונדערט. איין געשעהעניש: — די דריי־הונדערט־יאהר אלטע גרויסע היסטארישע דרויער שוהל איז פון א גרויס געוויסער און גאנצען חרוב געווארען: די צווייטע: — געזאלגען האבען באמערקט, אז דער פעלז גיבראלטאר, וועלכער איז פון קדמינים פאררעכענט געווען אלס דער שטארקסטער נאטירליכער ים־פעסטונג אויפ'ן ערד־קוגעל — הויבט אן ביסלאכוויז פון די ריזיגע ים־כוואליעס זיך ארומצושווינקען און וועט זיך מיט דער צייט פיליכט זיך א באוועג טאן. פאר איינעם וואס איז קינדוויז אדער אינגעלוויז געווען אינ'ם שטעדטעל דרויע, וועלכער האט הונדערטער מאל באוואונדערט די היסטארישע שוהל, וועלכע איז באקאנט געווען מיט איהרע לעגענדעס, זיך אנגעהערט די גרעסטע וועלט־חזנים, וועלכע פלעגען קומען אויספרובירען זייערע שטימען אין דער ריזיגער דרויער שוהל — פאר יענע איז מעהר וואונדער און מעהר צער, וואס די דרויער שוהל מיט איהר איבער גאנץ רוסלאנד באריהמטען געווזענעם ארון קודש, איז חרוב געווארען, איידער וואס דער מיליטאריש־גדלות'דיגער גיבראלטאר האט זיך אפילו א קאפיטשקע א ריהר געגעבען.

* * *

איך ווייס, אז מיט מיר פיהלען דעם צער וואס דיזע גרויסע היסטארישע שוהל איז חרוב געווארען א סך פון די, וועלכע זענען געבארען געווארען אין יענעם שטעטעל, אדער זענען געזעסען "אויף טעג" אין די דרויער ישיבות, ארער זענען ספעציעל געקומען באוואונדערען יענע אלטע שוהל, וועלכע האט ניט געהאט קיין גלייכען אפילו אין די גרעסערע שטעדט ארום דרויע. ניט דווינסק, ניט וויטעבסק, און ניט אפילו ווילנע האט זיך מיט אזא שוהל געקענט באריהמען.

איך ווייס, אז אין תל־אביב וועלען אלתר דרויאנאוו (א. ב. ג. האדרעי) און דער באוואוסטער אויגען ספעציאליסט דר. בארים קרינקין, אין לענינגראד פראפעסאר גרישא טאובמאן, און פיליכט אין ניו־יארק דר. חיים טשערנאוויץ (רב צעיר) און אין פאריז דער בארימטער סקולפטאר נחום אראנסאן — וועלען א שווערען זיפץ טאן אויף דעם פארלוסט פון דער היסטארישער שוהל מיט איהר אונפארגלייכליכען ארון קודש. א טרעהר וועלען אויך פארגיסען אויף דיזען חורבן יענע חזנים, וועלכע זענען איצט וואו עס איז, פארוואָרפען אין דער גארער וועלט. און וועלכע האבען אין זייערע יונגע יאהרען באוויזען חזנ'ישע קונסט־שטיק אין יענער גרויסער שוהל.

* * *

א סך לעגענדעס האבען זיך געוועבט ארום יענער שוהל, פון וועלכע איך געדענק נאר איינינע. און פון וועלכע די מייסטע זענען ווארשיינליך געווען וואו פארשריבען אינ'ם אלטען פנקס.

די שוהל האט מיט איינינע הונדערט יאהר צוריק געבויט דער באריהמטער פוילישער מאגנאט, גראף סאפיעגא, וועמענס נאמען עס טראגט דער גרעסטער טייל פון שטאדט — "סאפיעזשענע".

דיזער "מלך חסד" פונ'ם שטעדטעל האט זיך א נדר געגעבען פאר די אידען אויפצושטעלען א גרויסע שוהל און פאר די קאטוילישען, להבדיל — א קלויסטער און א גלח'שע אקאדעמיע, אלע די זעלבע הויך. האבען דאן די יעזואיטען געמאכט געוואלדען, היתכן: די שוהל זאל, חלילה זיין אזוי הויך ווי זייער קלויסטער: זיי האבען אבער גארנישט געקענט אויספיהרען. נאר איין זאך האט זיי דער גראף נאכגעגעבען, אז די שוהל איז געבויט געווארען אויף דעם נידעריגסטען טייל פון שטעדטעל, אויף דער "אוסטיע", וואו צוויי טייכען, די דרויקא און די בויגע גיסען זיך צוזאמען, און בעך בער־ נארדינער קלויסטער איז אויפגעשטעלט געווארען אויפ'ן העכסטען פונקט פון שטעדטעל, איז שוין ארויסגעקומען ממילא, אז דער קלויסטער האט אויסגעזעהן העכער, ווי די אידישע שוהל. צוליעב דעם יעזואיטישען אויפטו איז טאקע איצט די שוהל חרב געווארען און זייער קלויסטער און אקאדעמיע זענען באשטימט פונ'ם געוויסער ניט באריהרט געווארען.

א צווייטע לעגענדע האט דערצעהלט, אז ערגעץ וואו אין דער שוהל, ווארשיינליך הינטער'ן ארון קודש, איז דא א טיר וועלכע פיהרט צו א הייל, וועלכע איז איינינע ווייארסט לאנג, און ציהט זיך אפילו אונטער'ן טייכעל דרויקע, אזש ביז'ן אידישען בית עולם, וועלכער האט זיך געפונען ניט אינ'ם שטעדטעל דרויע, וועלכע האט אימער געהערט צו ווילנע, נאר אין שטעדטעל זאדרויקע, וועלכע האט געהערט צו קאוונע. די לעגענדע דערצעהלט, אז דרויער אידען האבען זיך מעהרערע מאהל געראטעוועט דורך יענער הייל פון צורייצטע קאטוילייקען, וועלכע פלעגען פסח־צייט וועלען די אידען אומברענגען, ווען די יעזואיטען פלעגען זיי אויפהעצען, אז אידען קנעטען איין קריסטליך בלוט אין זייערע מצות.

אן אנדער לעגענדע האט געזאגט, אז אונטער דעם בארימטען ארון קודש איז באגראבען א גולם, וועלכען א דרויער צדיק זאל האבען באשאפען און אנידערגעשטעלט היטען די טיר צום הייל, אז גוים זאלען אין הייל ניט אריינדרינגען.

מיר, קליינע חדר־אינגלאך פלעגען טאקע צוליעב דעם גולם מורא האבען אריינצוגעהן הינטער'ן ארון קודש, ווי היים מיר האבען ניט געגארט אויפצוזוכען די הייל און דורכשפאצירען זיך אונטער'ן דנא פון דער טייכעל דרויקע....

די דרויער שוהל איז געווען זעהר הויך, כמעט קוואדראט, און א חוץ איהרע ריזיגע זיילען אינוויינג, האט זי פארמאגט דריי איינגנשאפטען, אדער טריבוטען צוליעב וועלכע מען פלעגט איהר קומען באוואונדערען: ערשטענס האט זי געהאט אן ארון קודש וואס איז פיליכט געווען אן איינציגער מיט זיין קונסט־ווערק אין גאנץ ליטא. ער האט פארגענומען די גאנצע הויך פון שוהל און כמעט א דריטעל פון דער גאנצער מזרח־וואנט. זעהר פיעל קונסט איז אריינגעלייגט געווארען אין דיזען ארון קודש. ער איז אין גאנצען געווען באדעקט מיט שניצונגען, וועלכע פלעגען פארכאפען אן אויג. די שניצונגען זענען געווען פון א זעלטענעם סארט האלץ, מאט־ווייס, ניט געפארבט, און האבען פארגעשטעלט א ריזיג ווערק פון א באדייטענדען קינסטלער, און טראץ דעם וואס דער ארון קודש איז געווען איינינע הונדערט יאהר אלט, האבען די שניצערייען אויסגעזעהן פריש און פראכטפול, ווי ערשט באשאפען געווארען. און זעלטען שעהן זענען געווען די אלע מלאכים, פייגלען, חיות, בלומען, זאנגען, קוויטען און אראבעסקען, וועלכע האבען צוזאמענגעשטעלט דעם וואונדערבארען ארנאמענט אויפ'ן ארון קודש. און פיעלע קונסט מבינים האבען דיזע ווערק באוואונדערט און דאפון א נענוס געהאט. אפילו דער בארימטער רוסישער קונסט־קריטיקער — וולאדימיר סטאסאוו, האט אין איינע פון זיינע אפהאנדלונגען וועגען "אידישען ארנאמענט" עדות געזאגט, אז דער ארון קודש פון דער דרויער שוהל האט געהאט פאר אידען א היסטארישע און קינסטלערישע באדייטונג.

די צווייטע בארימטקייט פון דער שוהל איז געווען איהר רעזאנאנס, וואס זי האט ארויסגעגעבען, ווען אן אמת'ער קינסטלער איז געשטאנען פאר איהר עמוד. אין דרויע פלעגט געהן א שפריך־ווארט, אז א שלעכטען חזן קען מען אין איהר שוהל לחלוטין ניט הערען, אבער דערפאר קען א גוטער חזן באווייזען א וואונדער, אז ווען ער גיט ארויס א ריכטיגען "הנני העני", אדער א "לכה דודי", האט מען איהם געקענט הערען מיט איין מאל אין פיער גובערניעס. — ווילנע, קאוונע, וויטעבסק און קורלאנד. און אין די לעצטע יאהרען, שוין אין פיער לענדער: — פוילען, לעטא, סאוויעט־רוסלאנד און לאטוויא... און דאס איז שוין נאר קיין וויץ ניט געווען, ווייל די שוהל איז געשטאנען אויף אזא פלאץ, וואו די גרעניצען פון יענע פיער גובערניעס, אדער די איצ־

(פארזעצונג אויף פיידזש 3)